

ΤΟ ΖΗΤΗΜΑ ΤΗΣ ΑΠΟΤΙΜΗΣΗΣ: ΘΕΩΡΙΕΣ ΚΑΙ ΠΡΑΚΤΙΚΕΣ

Δημοσθένης Αγραφιώτης, PhD

Καθηγητής Κοινωνιολογίας, Τομέας Κοινωνιολογίας, Εθνική Σχολή Δημόσιας Υγείας

Περίληψη

Τα τελευταία χρόνια τόσο η επιστημονική σκηνή όσο και η επικοινωνιακή σκηνή κατακλύζεται από νέες λέξεις, νέους όρους και νέου τύπου εκφράσεις ή διατυπώσεις ή ισχυρισμούς. Όπως 'WWW' (World Wide Web – Παγκόσμιο Πλέγμα Πληροφοριών), 'Browser' (διαφυλιστής), 'Internet' (διαδίκτυο), 'παγκοσμιοποίηση' (Globalization), 'αξιολόγηση', 'αποτίμηση', 'προβλεπτική διερεύνηση', καθώς και εκφράσεις, 'χωρίς αποτίμηση δεν θα υπάρξει χρηματοδότηση νέων μεγάλων έργων και προγραμμάτων', 'οι μελέτες επιπτώσεων στο περιβάλλον των μεγάλων έργων αποτελούν προϋπόθεση για την έγκριση της χρηματοδότησης τους'. Παράλληλα εκφράζονται ανησυχίες ή θετικές προσδοκίες για την εισαγωγή αυτών των πρακτικών στις οποίες αναφέρονται οι νέοι σχετικά όροι. Είναι γνωστό ότι ορισμένα Ελληνικά Πανεπιστημιακά Ιδρύματα αντέδρασαν για μια 'αξιολόγηση' τους, άλλα δέχτηκαν την 'αποτίμηση' τους. Αν περιοριστούμε στις λέξεις 'αξιολόγηση', 'αποτίμηση' τι σημαίνουν όλοι αυτοί οι νέοι όροι- όλες αυτές οι νέες έννοιες; Πόση εμπιστοσύνη μπορεί να δοθεί στις αντίστοιχες πρακτικές; Πόσο καλά είναι θεμελιωμένες από επιστημονική άποψη; Ποιος είναι ο βαθμός της επιστημονικής τους εμβέλειας; Τέλος πόσο στερεά έχουν οριοθετηθεί οι πρακτικές αυτές στη χώρα μας; Τι είναι δυνατόν να προσδοκάται από την εφαρμογή αυτών των πρακτικών στο χώρο της θεραπείας ή της απεξάρτησης ή των θεραπευτικών κοινοτήτων;

Ένα νέο γνωστικό πεδίο;

Η συστηματική και σε βάθος διερεύνηση θεμάτων σχετικών με την επιστήμη, την τεχνολογία, την έρευνα, την καινοτομία καθώς και τους τρόπους παρέμβασης σε θέματα Δημόσιας Υγείας – Δ.Υ. (όπως η εξάρτηση), έχει μια ιστορία τουλάχιστον σαράντα χρόνων. Εργασίες ιστορικών, κοινωνιολόγων, οικονομολόγων, ειδικών της Δ.Υ., ανθρωπολόγων, μηχανικών, πολιτικών επιστημόνων καθώς και άλλων επιστημόνων, έχουν επιτρέψει την κατανόηση των θεμάτων που σχετίζονται με την επιστήμη, την τεχνολογία και την κοινωνία σε διαφορετικές προβληματικές όπως : οι επιπτώσεις από την εισαγωγή της πληροφορικής στην εκπαίδευση (Αγραφιώτης, 1991) ή η διαμόρφωση προϋποθέσεων (οργανωτικών και κοινωνικό-πολιτιστικών) για τις εφαρμογές της πληροφορικής στο χώρο υγείας ή και σε άλλους χώρους της ατομικής και συλλογικής ζωής (Agrafiotis, 1991), τα αποτελέσματα προγραμμάτων πρόληψης (π.χ. AIDS), οι επιπτώσεις από την εισαγωγή της βιοτεχνολογίας στο χώρο των τροφίμων (1999), και τέλος η αποτελεσματικότητα των διαφόρων προγραμμάτων θεραπείας ή απεξάρτησης.

Παράλληλα όμως με τις προσπάθειες κάθε ειδικής επιστημονικής περιοχής αναπτύσσονται μελέτες, έρευνες, διδασκαλίες, διάλογοι και πολεμικές που στοχεύουν στην ανάλυση της συνάρθρωσης της επιστήμης και της τεχνολογίας στο πλαίσιο διαφόρων κοινωνιών. Αναδύθηκε έτσι ένα πεδίο γνώσεων και έρευνας που δηλώνεται με το τρίπτυχο: “Επιστήμη, Τεχνολογία, Κοινωνία” (“Ε.Τ.Κ.”). Για αυτό το λόγο και το δήλωμα “Ε.Τ.Κ.” ορίζει το πεδίο και την προοπτική ανάλυσης και όχι τα ερευνητικά ερωτήματα και αντικείμενα.

Σε πρώτη προσέγγιση, η αναγνώριση του τριπτύχου “Ε.Τ.Κ.” ως χώρο γνώσης και έρευνας μπορεί να θεωρηθεί σύμπτωμα ή συνέπεια της κρίσιμης σημασίας της επιστήμης, της τεχνολογίας και των συνδυασμών τους, για τη λειτουργία και τους προσανατολισμούς των σύγχρονων κοινωνιών (Αγραφιιώτης, 1990α, 1990β), (Agersnap, Agraftiotis et al 1991).

Δύο βασικές υποθέσεις εργασίας κυριαρχούν στο νέο πεδίο “Ε.Τ.Κ.”:

- Η πρώτη υπόθεση:

Η έρευνα, η επιστήμη, η τεχνολογία, οι παρεμβάσεις Δ.Υ. στηριγμένες στην επιστήμη, τεχνολογία και οι θεραπευτικές πρακτικές αποτελούν κυρίως κοινωνικές δραστηριότητες. Κατά συνέπεια είναι απαραίτητο να προσδιοριστούν η οργάνωση και η ανέλιξη τους σε σχέση με άλλες κοινωνικές δραστηριότητες ή καλύτερα να καταγραφούν οι συνθήκες κάτω από τις οποίες οι δραστηριότητες μιας κοινωνικής ομάδας ή κοινωνικών ομάδων καθιερώνονται και αναγνωρίζονται ως επιστημονικές, τεχνολογικές, ερευνητικές, θεραπευτικές και κοινωνικό-ψυχολογικής ενδυνάμωσης. (empowerment)

- Η δεύτερη υπόθεση:

Η επιστήμη (ένας τρόπος γνώσης), η τεχνολογία (μια μορφή τεχνικής) και κάθε προσπάθεια αντιμετώπισης ενός προβλήματος Δ.Υ. (θεμελιωμένης στην τεχνοεπιστήμη-technoscience), δεν αναπτύσσονται μόνο ως απαντήσεις σε ανάγκες και δεν μορφοποιούνται αποκλειστικά χάρη σε νέες ιδέες ή νέα σχήματα σκέψης. Η επιστήμη, η τεχνολογία, το σύστημα της Νέας Δημόσιας Υγείας (New Public Health) αποτελούν δίκτυα στο πλαίσιο των κοινωνιών και επιτρέπουν από τη μια μεριά να “κρυσταλλώνονται” οι συνεργασίες και οι συγκρούσεις των κοινωνικών ομάδων σε σχέση με το κοινωνικό-πολιτιστικό γίγνεσθαι και από την άλλη αποτελούν πηγές δυνάμεων στη διαμάχη των κοινωνικών ομάδων για τον επηρεασμό ή τον έλεγχο της πορείας των κοινωνιών. Με άλλα λόγια με την “Ε.Τ.Κ.” αποδίδεται στην επιστήμη, την τεχνολογία και το “οπλοστάσιο” της Δημόσιας Υγείας και της κοινωνικής φροντίδας ένας καθαρά κοινωνικό-πολιτιστικός χαρακτήρας και ρόλος, και κατά συνέπεια η υπόστασή τους δεν είναι κάτι δεδομένο αλλά υπό διαρκή διαπραγμάτευση και μεταμόρφωση.

Πολλαπλότητα ενδιαφερόντων και πρακτικών

Από το σύνολο των εργασιών στο όνομα του τριπτύχου “Ε.Τ.Κ.” είναι δυνατό να διακριθεί ένα υποσύνολο εργασιών, “πρακτικών” σύμφωνα με μια έκφραση του L. Van Langenhove που έχουν χαρακτήρα περισσότερο εφαρμοσμένο και αναπτύσσονται σε σχέση με τη χάραξη και την πραγμάτωση στρατηγικών της τεχνολογικής ανάπτυξης ή της πολιτικής για την υγεία ή της κοινωνικής πολιτικής. Οι εργασίες-πρακτικές φέρνουν τους τίτλους “Review”, “Forecasting”, “Valuation”, “Assessment”, “Evaluation”. Το άλλο υποσύνολο περιλαμβάνει θέματα και ζητήματα μεθοδολογίας, ιστορίας, επιστημολογίας και φιλοσοφίας της τεχνολογίας και της επιστήμης (π.χ. Culture and Technology, Philosophy and Technology) ή της ηθικής της Δ.Υ. ή Βιοηθικής.

Στο πρώτο υποσύνολο είναι εύκολο να διακρίνει κανείς διαφορετικούς ερευνητικούς προσανατολισμούς, ποικιλία προβληματικών και μεθοδολογιών και πολλαπλές πηγές έμπνευσης και επιρροών. Ωστόσο παρ’ όλες τις διαφορές καθώς και τις μεταβολές μέσα στο χρόνο των διαφόρων

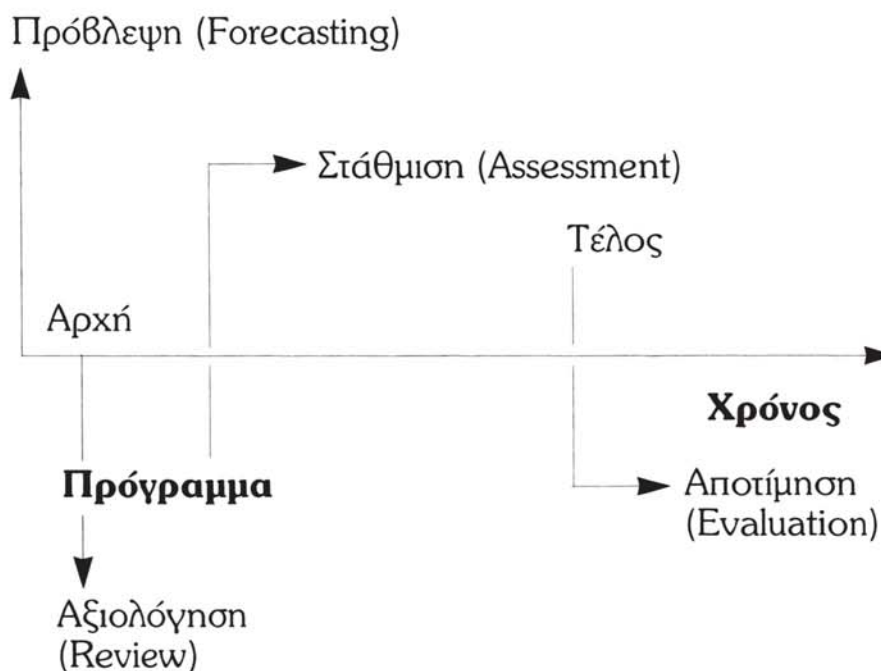
πρακτικών, παρ' όλη την ποικιλία των σχολών σκέψης είναι δυνατόν να γίνει μια πρώτη οριοθέτηση των πρακτικών, δίνοντας το ελάχιστο περιεχόμενο στον τίτλο τους. Είναι απαραίτητο να επισημανθεί ότι υπάρχει ένα σοβαρό πρόβλημα απόδοσης των όρων, όταν αυτοί μεταφράζονται-αποδίδονται σε άλλη γλώσσα από την αγγλική (για παράδειγμα στη γαλλική γλώσσα χρησιμοποιείται ο όρος 'evaluation' τόσο για τον όρο 'assessment' όσο και για τον όρο 'evaluation'). Η παρούσα εργασία μια και απευθύνεται στην ελληνική επιστημονική κοινότητα έχει σαν κύριο στόχο να παρουσιάσει μια πρόταση απόδοσης στην ελληνική γλώσσα των όρων και το ελάχιστο περιεχόμενο των πρακτικών του πρώτου υποσυνόλου- (γι' αυτό άλλωστε και το κείμενο είναι γραμμένο στην ελληνική γλώσσα). Στην πρόταση που ακολουθεί έγινε προσπάθεια να δοθεί μια συνολική θεώρηση ώστε να υπάρχει μια αλληλουχία και εσωτερική συνοχή στην απόδοση των όρων. (Μετά την παράθεση των ελληνικών εκδοχών, θα δοθεί στη συνέχεια ιδιαίτερη προσοχή στο πρόβλημα της αποτίμησης (evaluation)).

- (i) Ο όρος 'Review': Αξιολόγηση, αναφέρεται στο σύνολο των ενεργειών-πρακτικών που επιτρέπουν να διαπιστωθεί σε ποιο βαθμό μια πρόταση ή ένα πρόγραμμα τεχνολογικής ή ερευνητικής ή θεραπευτικής δράσης στηρίζεται σε έγκυρες και σύγχρονες θεωρήσεις της επιστήμης και της τεχνολογίας.
- (ii) Ο όρος 'Forecasting': Πρόβλεψη, αναφέρεται στο σύνολο των ενεργειών-πρακτικών που επιτρέπουν να μελετηθούν οι δυνατές και οι πιθανές ανεξίτηλες, μεταμορφώσεις και μεταβολές των θεραπευτικών ή ερευνητικών ή επιστημονικό-τεχνολογικών συστημάτων λαμβάνοντας υπόψη την εσωτερική δυναμική των τεχνολογικών συστημάτων, την ανακατάταξη στον επιστημονικό χώρο, την πιθανή πορεία των οικονομικών συστημάτων σε εθνικό ή διεθνές επίπεδο, και τις κοινωνικό-πολιτιστικές ανακατατάξεις σε τοπικό, ευρωπαϊκό, εθνικό και υπέρ εθνικό επίπεδο.
- (iii) Ο όρος 'Valuation': Εκτίμηση αναφέρεται στο σύνολο των ενεργειών-πρακτικών που επιτρέπουν να διαπιστωθούν και να προσδιοριστούν με σαφή τρόπο τα χαρακτηριστικά ενός υπάρχοντος τεχνολογικού συστήματος ή ενός θεραπευτικού προγράμματος, οι δυνατότητές του, όταν χρησιμοποιηθεί σε συσχέτιση και με άλλες τεχνολογίες ή με άλλα προγράμματα καθώς ο βαθμός κρισιμότητας για την ανάπτυξη μιας Οργάνωσης (Organization), ενός δικτύου ή μιας χώρας.
- (iv) Ο όρος 'Assessment': Στάθμιση αναφέρεται στο σύνολο των ενεργειών-πρακτικών που επιτρέπουν να προσδιοριστούν οι συνέπειες και οι επιπτώσεις –οικονομικές, θεσμικές, κοινωνικο-πολιτιστικές- από την εισαγωγή ενός τεχνολογικού συστήματος ή θεραπευτικού προγράμματος, καθώς και ο προσδιορισμός των κοινωνικό-πολιτιστικών προκλήσεων και ζητημάτων στα οποία μια καινοτομία (τεχνολογική, επιστημονική, θεραπευτική) θα πρέπει να ανταποκρίνεται όχι μόνο ως τελικό προϊόν αλλά και σε μια διαδικασία επίλυσης κοινωνικών και πολιτιστικών προβλημάτων.
- (v) Ο όρος 'Evaluation': Αποτίμηση, αναφέρεται στο σύνολο των ενεργειών-πρακτικών που επιτρέπουν να διατυπωθεί για ένα πρόγραμμα τεχνολογικής ανάπτυξης ή ένα πρόγραμμα θεραπείας ή παρέμβαση Δ.Υ. σε ποιο βαθμό οι αρχικοί στόχοι του προγράμματος έχουν επιτευχθεί, τι σχέση υπάρχει ανάμεσα στις προγραμματισμένες δράσεις και τις δράσεις που τελικά πραγματοποιήθηκαν η καταλληλότητα των στρατηγικών σε σχέση με τους στόχους και τέλος η σημασία των στόχων σε αναφορά με τα τελικά "προϊόντα" και τους πόρους (νοητικούς, γνωσιακούς, θεσμικούς, οικονομικούς, κοινωνικούς) που κινητοποιήθηκαν. Το σχήμα 1 δίνει με τρόπο συνοπτικό την αντιστοιχία των όρων και του περιεχομένου τους καθώς και μια πρώτη συσχέτιση τους. Σε σχέση με την ανάπτυξη ενός τεχνολογικού προγράμματος οι διάφορες πρακτικές τοποθετούνται στις ακόλουθες θέσεις.

- (i). Review - Αξιολόγηση. Κυρίως στην αρχή του προγράμματος
 - (ii). Forecasting - Πρόβλεψη. Πολύ πριν αρχίσει το πρόγραμμα ανάπτυξης.
 - (iii). Assessment - Στάθμιση. Ή στην αρχή ή στο τέλος του προγράμματος.
 - (iv). Valuation - Εκτίμηση. Στο τέλος του προγράμματος.
 - (v). Evaluation - Αποτίμηση. Λίγο πριν ή μετά το τέλος του προγράμματος.
- (Βλέπε σχήμα 2 όπου δίνεται με τρόπο παραστατικό η προηγούμενη σύζευξη).

Σχήμα 1**ΟΡΙΣΜΟΙ ΚΑΙ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟ**

REVIEW <->	Αξιολόγηση (επιστημονικότητα)
ASSESSMENT <->	Στάθμιση (εναλλακτικές λύσεις προϋποθέσεις - επιπτώσεις)
EVALUATION <->	Αποτίμηση (αντιστοιχία στόχων, κινητοποίηση πόρων και αποτελεσμάτων. Θεμελίωση και σύζευξη πολιτικής ή προγράμματος σε σχέση με τις μεταβολές και ανακατατάξεις)

Σχήμα 2

Τρεις τελευταίες παρατηρήσεις. Η απόδοση του όρου “evaluation” αποτίμηση ενέχει το στοιχείο της συμπλήρωσης ενός έργου ή προγράμματος χάρη στη σύμπλεξη “απο”-τίμηση. (Αν και σε σχετική εργασία ο όρος “evaluation” μεταφράστηκε ως αξιολόγηση (Αγραφιώτης, Αραμπατζή et al., 1989)). Ενώ το “Peers Review” μπορεί να αποδοθεί ως ομοταγής αξιολόγηση.

Η πρόταση για την ελληνική μετάφραση του “Technology Assessment” σε “Τεχνολογική Στάθμιση” έχει το μειονέκτημα της μη συνέχειας των αρχικών “T.A.” και στην ελληνική γλώσσα, γεγονός που θα ήταν εφικτό με τον όρο “τεχνολογική αξιολόγηση”, επιλογή όμως που δεν αντιστοιχεί στο περιεχόμενο της πρακτικής του Technology Assessment. Εξάλλου ποιο όρο θα μπορούσαμε να προτείνουμε για τον όρο “review”;

Είναι σαφές ότι η προαναφερόμενη πρόταση θα πρέπει να δοκιμαστεί από την ελληνική κοινότητα ώστε να ελεγχθεί και στην πράξη η εμβέλεια, η ακρίβεια και η καταλληλότητά της. Αίτημα που απαιτεί τουλάχιστον δύο δεκαετίες, να απαντηθεί με επιστημονικές αξιώσεις. Η αποτίμηση του έργου του ΚΕ.Θ.Ε.Α. (των τελευταίων πέντε χρόνων) θα αποτελέσει ένα καίριο πεδίο ελέγχου της ορολογίας αλλά και κυρίως του εννοιολογικού πλαισίου.

Η περίπτωση της αποτίμησης (evaluation)

Οι Smits, Den Hertog και Kuijper, θεωρώντας ότι η στάθμιση και η αποτίμηση αποτελούν όργανα για καλύτερη αντιστοίχιση της προσφοράς και ζήτησης υπηρεσιών έρευνας, υγείας, εκπαίδευσης και τεχνολογίας κ.α. προτείνουν τριπλό ρόλο (Smits et al., 1993).

i) παραγωγή γνώσης, διαμόρφωση ερεθισμάτων για την συνειδητοποίηση των προκλήσεων (κοινωνικών, οικονομικών κ.α.) που σχετίζονται με τις επιλογές, τους στόχους και τους πόρους (Αγραφιώτης, 1994) (Αγραφιώτης et al., 1993).

ii) υποστήριξη του κοινωνικού διαλόγου για τους προσανατολισμούς της ανέλιξης ενός προγράμματος, ενός θεσμού, μιας οργάνωσης σε σχέση με οικονομικά και κοινωνικά ζητήματα.

iii) ανάπτυξη μιας κοινωνικής στρατηγικής με στόχο τις καινοτομίες από διάφορους κοινωνικούς πρωταγωνιστές.

Δηλαδή οι “Α”-“Σ” εμφανίζεται ως “Α”-“Σ” ευαισθητοποίηση και συνειδητοποίηση, ως στρατηγική “Α”-“Σ” και ως (εποικο)δομή(τι)κή “Α”-“Σ”. Εξάλλου ο J. Leyten προτείνει τον ακόλουθο πίνακα για να δείξει το πέρασμα από την παραδοσιακή αντίληψη στην σύγχρονη αντίληψη για την “Α”-“Σ” (Leyten, 1993). (Βλέπε σχήμα 3).

Σε μια προσπάθεια στο πλαίσιο του προγράμματος FAST/MONITOR, η ομάδα ASSESS επιχείρησε να προσδιορίσει τους τρόπους πραγμάτωσης της “Α”-“Σ” σε ευρωπαϊκό επίπεδο και να σταθμίσει τη σημασία της “Α”-“Σ” στην τεχνολογική και επιστημονική πορεία της Ευρώπης (Agersnap et al., 1991). Ένα από τα ευρήματα ήταν η άνιση κατανομή των διεργασιών “Α”-“Σ” ανάμεσα στις βόρειες και στις νότιες χώρες της Ευρώπης, με σαφή υπεροχή των βορείων χωρών. Οι δραστηριότητες “Α”-“Σ” στην ελληνική περίπτωση ήταν περιορισμένες και πολύ σπάνια γίνονται στο όνομα της “Α”-“Σ” κάποιες προσπάθειες που έχουν σαν στόχο τον προσδιορισμό των επιπτώσεων από την εισαγωγή των νέων τεχνολογιών (Αγραφιώτης et al., 1993), (Αγραφιώτης, 1999). Τέλος η “Α”-“Σ” κινητοποιεί έναν μεγάλο αριθμό μεθοδολογιών και τεχνικών καθώς και στρατηγικών διερεύνησης. Από τις κλασσικές αναλύσεις κόστους/ώφελους, τις πιο πρόσφατες τεχνικές λήψεις αποφά-

σεων (Delphi)(Menrad, Agrafiotis, et al, 1999), είναι σαφές, ότι η επιλογή των μεθόδων και των τεχνικών εξαρτάται από την μορφοποίηση του προβλήματος αλλά και από το συγκεκριμένο, τις συνάφειες (contexte) όπου η “Α”-“Σ” αναπτύσσεται.

Σχήμα 3

ΑΠΟΤΙΜΗΣΗ (“Α.”)

Παραδοσιακή Αντίληψη για την “Α”

Σύγχρονη Αντίληψη για την “Α”

Κυρίαρχος ρόλος της επιστήμης

Ισότιμη συμμετοχή επιστημόνων και χρηστών

Υψηλές προσδοκίες από το ερευνητικό δυναμικό

Μετριάσμενες προσδοκίες από την έρευνα “Α”

Προϊόν “Α”:
επιστημονική μελέτη

Προϊόν “Α”:
μελέτη και συζητήσεις

Περιορισμένη προσοχή στην μορφοποίηση του προβλήματος

Περισσότερη προσοχή στη μορφοποίηση του προβλήματος

Ένας θεσμός-φορέας για την “Α”

Πολύμορφες ικανότητες για την έρευνα της “Α”

Εργαλειακή χρήση της πληροφορίας από την “Α”

Εννοιολογική χρήση της πληροφορίας από την “Α”

Αποτελέσματα της “Α” τροφοδοτούν τη λήψη αποφάσεων

Συντονισμός “Α” και λήψης αποφάσεων

Αυτόνομη επιστημονική και τεχνολογική ανάπτυξη

Ανθρωποκεντρική επιστήμη και τεχνολογία

Προϋποθέσεις και συνθήκες

Η ανάπτυξη των δραστηριοτήτων “Α”-“Σ” αποτελεί ίσως τον καλύτερο δείκτη για τους τρόπους που μια κοινωνία αναλύει, κατανοεί και διαχειρίζεται τις επιστημονικές, θεραπευτικές και τις κοινωνικό-πολιτιστικές προκλήσεις. Μια συστηματική, μακροχρόνια και συνολική θεώρηση των κοινωνικό-πολιτιστικών ανακατατάξεων προϋποθέτει την ανάπτυξη της “Α”-“Σ” στο πλαίσιο του ευρύτερου πεδίου της “Ε.Τ.Κ.”. Στο ίδιο πνεύμα η χώρα μας έχει να διανύσει ακόμα μακρύ δρόμο. Σ’

αυτό το πνεύμα η αποτίμηση των προγραμμάτων απεξάρτησης αποτελεί ένα εξαιρετικά ενδιαφέρον πεδίο ελέγχου των πρακτικών “Α”-“Σ”. Τρία σημεία είναι εδώ κρίσιμα.

1ο σημείο. Η αποτίμηση δεν στοχεύει μόνο στον προσδιορισμό της αποτελεσματικότητας των προγραμμάτων, αλλά επιπλέον ενδιαφέρεται για τη συμβολή των προσπαθειών του ΚΕ.Θ.Ε.Α. στην αντιμετώπιση ενός προβλήματος σύνθετου και πολύπλοκου, που συναρτάται από πολλούς τομείς δράσης και επηρεάζεται από τις πρωτοβουλίες πολλαπλών κοινωνικών πρωταγωνιστών. (Ελβετία 1999, Νορβηγία 1997)

2ο σημείο. Στο πρόβλημα της εξάρτησης δεν υπάρχει μια και μόνη προσέγγιση ή θεώρηση, και δεν υπάρχει μια ενοποιημένη θεωρία η οποία να καλύπτει τις πολλαπλές πτυχές του προβλήματος. Όπως και για πολλά άλλα προβλήματα της Δημόσιας Υγείας και της Κοινωνικής Φροντίδας, είμαστε υποχρεωμένοι να εργαζόμαστε με πολλά και “αβέβαια” μοντέλα-πρότυπα ανάλυσης. Η αποτίμηση βέβαια δεν έρχεται να “διορθώσει” αυτή τη συνθήκη αλλά να εργαστεί μ’ αυτήν και πέραν αυτής. Με μια άλλη έκφραση η αποτίμηση θεωρεί ότι το πρόβλημα της εξάρτησης θα μπορούσε να βοηθεί σε τέσσερα επίπεδα. Έτσι η εξάρτηση σε ατομικό επίπεδο μπορεί να προσεγγιστεί κι από τις νευρο-επιστήμες, την ψυχοθεραπεία (π.χ. ψυχανάλυση) και την ψυχιατρική. Στο επίπεδο της ομάδας η εξάρτηση θα μπορούσε να αποτελέσει τον κρίκο διασύνδεσης των θεραπευτικών ομάδων, των ομάδων των θεραπειών, των ομάδων των οικογενειών ή των σημαντικών άλλων. Στο επίπεδο των θεσμών η εξάρτηση ανιχνεύεται στο νομικό πλαίσιο αλλά και τη διευθέτηση και συνύπαρξη κυβερνητικών και μη κυβερνητικών Οργανώσεων (Organisations)- προτείνεται ο όρος Οργάνωση με κεφαλαίο Ο και όχι ο οργανισμός, καθώς ο τελευταίος παραπέμπει σε μια βιολογίζουσα θεώρηση αυτής της μορφής συλλογικής δράσης (Μάινα και Αγραφιώτης, 1997). Τέλος, σε κοινωνικό επίπεδο είναι η σύνθετη διάπληξη της κοινωνίας με τις ουσίες και κυρίως με το πως τις ονομάζει, τις κατατάσσει, τις αντιμετωπίζει, τις αποδίδει νόημα, τις εξηγεί και εντέλει πως τις αντιμετωπίζει. Στο σχήμα 4, δίνεται μια απλοποιημένη απεικόνιση των τεσσάρων επιπέδων. Η αποτίμηση δεν εκφέρει μια τελική κρίση για τις προηγούμενες προσεγγίσεις, απλά αντλεί επιλεκτικά τα θέματα και τις συνιστώσες που μπορεί να διαχειριστεί με τις τεχνικές της.

3ο σημείο. Αν τελικά γίνει δεκτό ότι η αποτίμηση είναι εφικτή, σκόπιμη και κοινωνικό-πολιτιστικά νόμιμη, τότε είναι σημαντικό να διατυπωθούν κριτήρια για την υπόσταση και τη συμβολή των προγραμμάτων στη γενικότερη “οικονομία” αντιμετώπισης της τοξικοεξάρτησης στη χώρα μας. Δίνεται ένα πρώτο σύνολο στόχων, κριτηρίων, απαιτήσεων και προσδοκιών σχετικά με το ρόλο και λειτουργία του ΚΕ.Θ.Ε.Α. ως κοινωνικό-πολιτιστικού πρωταγωνιστή στο πεδίο της κοινωνικής αλληλεγγύης, βοήθειας και υποστήριξης.

- (i) Η μεταβολή των κοινωνικό-πολιτιστικών σταθερότυπων και τρόπων πρόληψης της εξάρτησης και πιο συγκεκριμένα, η μετάβαση από την αντίληψη της εξάρτησης από “αρρώστια” και ιατρικό πρόβλημα σε πολιτικό και κοινωνικό-πολιτιστικό διακύβευμα.
- (ii) Τα προγράμματα του ΚΕ.Θ.Ε.Α. ως πεδίο δοκιμής και προώθησης κοινωνικών πρωτοβουλιών στην αντιμετώπιση του “κακού” (le mal) και των απειλών της ελληνικής κοινωνίας.
- (iii) Τα προγράμματα του ΚΕ.Θ.Ε.Α. ως μορφή δράσης πέρα από τις “κλασσικές” διοικητικές δομές και υπηρεσίες ωστόσο σε συνεργασία μ’ αυτές και η συσσώρευση εμπειριών του κρίσιμου χώρου της Δημόσιας Υγείας και Κοινωνικής Φροντίδας – δηλαδή σε μη κυβερνητικές Οργανώσεις ή Οργανώσεις που στηρίζονται σε κοινότητες ή κοινωνικές ομάδες.
- (iv) Η εξάρτηση, αν δεν αντιμετωπισθεί σ’ ένα τόπο της κοινωνικής ζωής θα μπορούσε να γίνει η

αιτία μιας πιο δύσκολης αντιμετώπισης σ' άλλο τόπο. Έτσι τα θεραπευτικά προγράμματα μπορούν να ελαττώσουν την ένταση των προβλημάτων στις φυλακές. Έτσι θα πρέπει να αποδοθεί στο ΚΕ.Θ.Ε.Α. η συμβολή του σ' έναν άλλο χώρο που δεν έχει τη "δικαιοδοσία" ουσιαστικής δράσης.

- (v) Η επιτυχία των προσπαθειών της σύζευξης πρόληψης, θεραπείας και αποκατάστασης είναι μια άλλη πρότυπη πρωτοβουλία του ΚΕ.Θ.Ε.Α., που μπορεί να θεωρηθεί ως καινοτομία κοινωνικής υφής και να εκτιμηθεί η επίπτωση της ως άριστη πρακτική (best practice).
- (vi) Η αναγνώριση ότι τα σύγχρονα προβλήματα επιδέχονται πολλές λύσεις και προκαλούν κοινωνικό πειραματισμό είναι ένα καίριο αποτέλεσμα από τα προγράμματα του ΚΕ.Θ.Ε.Α..
- (vii) Στις κοινωνίες της "γνώσης" και της "πληροφορίας" παραμένει πάντα ανοικτό τι "είναι νόμιμο και πραγματοποιήσιμο από το κράτος", και "τι είναι από την κοινωνία των πολιτών και των ενδιαμέσων φορέων, με ουσιαστικά επιστημονικές εγγυήσεις". Μ' αυτή την έννοια η εμπειρία του ΚΕ.Θ.Ε.Α. είναι μια πολύτιμη απάντηση.
- (viii) Στη συλλογική κοινωνική δράση οι σχέσεις εμπιστοσύνης, αμοιβαιότητας, συναίνεσης και συνεργασίας αποτελούν "προϊόντα" μακρόχρονης προσπάθειας. Το έργο του ΚΕ.Θ.Ε.Α. θα πρέπει να εκτιμηθεί και για αυτή τη διάσταση.
- (ix) Η "επιδημία" της εξάρτησης θα πάρει στο μέλλον διάφορες μορφές, η ύπαρξη προσωπικού τεχνογνωσίας και διαδικασιών για την αντιμετώπισή τους είναι απαίτηση και ανάγκη. Η "ιστορία" του ΚΕ.Θ.Ε.Α. θα πρέπει να σταθμιστεί σε σχέση μ' αυτήν τη μεταβολή.
- (x) Η αντίληψη ότι η κοινωνική ζωή μπορεί να στηρίζεται σε "κοινότητες" δέχεται σε κάθε εποχή μια ειδική απάντηση. Η ιδέα μιας "κοινοτικής θεραπευτικής διαδικασίας" επαναθέτει την "κοινότητα" ως κοινωνικό-πολιτιστικό εργαλείο (με παρελθόν, παρόν και μέλλον) για την οργάνωση της κοινωνικής ζωής και την επεξεργασία νέων εκδοχών "κοινοτικής συνείδησης και πρακτικής".

Σχήμα 4

ΤΕΣΣΕΡΑ ΕΠΙΠΕΔΑ ΑΝΑΛΥΣΗΣ ΤΕΣΣΕΡΙΣ ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ

- **Κοινωνιακό (Societal)**
(π.χ. πολιτιστική νομιμότητα)
- **Οργανώσεις (Organizations)**
(π.χ. Θεσμοί στο χώρο της αντιμετώπισης της εξάρτησης)
- **Ομάδες (Groups)**
(π.χ. Ομάδες στο πλαίσιο ενός θεσμού ή ενός προγράμματος)
- **Άτομα (Individuals)**
(π.χ. Νευρο-επιστήμη και εξάρτηση)

Το προαναφερόμενο σύνολο δεν είναι εξαντλητικό θα πρέπει και να συμπληρωθεί και να εξειδικευθεί, ωστόσο δίνει ένα πλαίσιο ώστε να θεωρηθεί το ΚΕ.Θ.Ε.Α. και τα προγράμματα του— πέρα

από τη συμβολή του στην αντιμετώπιση της εξάρτησης- ως ένας κοινωνικό-πολιτιστικός καταλύτης για τη σύγχρονη ελληνική κοινωνία.

Επίμειτρο

Η αποτίμηση γενικότερα και η αποτίμηση προγραμμάτων σχετικών με την εξάρτηση-απεξάρτηση δεν μπορεί να βοηθήσει έξω από ανάλογες προσπάθειες για τα άλλα προβλήματα Δημόσιας Υγείας και Κοινωνικής Φροντίδας, και οπωσδήποτε έξω από τη διεθνή εμπειρία. Είναι σαφές, τα στοιχεία που προκύπτουν από την έρευνα της αποτίμησης θα πρέπει να ελεγχθούν ως προς την αξιοπιστία τους, την αντιστοιχία τους με τα γεγονότα, ως προς την ερμηνευτική τους εμβέλεια. Η ύπαρξη προηγούμενων ερευνών είναι απόλυτα απαραίτητη για την αποφυγή λαθών, παραδρομών και παρανοήσεων. Το εγχείρημα της αποτίμησης του έργου του ΚΕ.Θ.Ε.Α. πέρα από τα αποτελέσματα της –στρατηγικής ή οργανωτικής σημασίας- θα μπορούσε να αποτελέσει την απαρχή μιας ερευνητικής παράδοσης στο νέο χώρο “Επιστήμης, Τεχνολογίας, Κοινωνίας”, όπως αυτή μπορεί να εξειδικευθεί στην περίπτωση της εξάρτησης και της απεξάρτησης, χρήσης και κατάχρησης ουσιών.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ελληνόγλωσση:

- Αγραφιώτης Δ., Αραμπατζή Α., et. al., (1989), Αξιολόγηση (Evaluation) του Προγράμματος Ανάπτυξης Έρευνας και Τεχνολογίας (ΠΑΕΤ) 1983 – 84, ΓΓΕΤ/ΥΠ.Β.Ε.Τ., Αθήνα.
- Αγραφιώτης Δ., (1990), Επιστήμη, Τεχνολογία, και Ελληνική Κοινωνία, Προκαταρκτική Προβληματική για το ζήτημα της έρευνας, Πρόγραμμα Ερευνών Ιστορίας της Εμπορικής Τράπεζας της Ελλάδος, Ερευνητική Μονογραφία Επιστήμη, Τεχνολογία, Κοινωνία Νο 1, Τομέας Κοινωνιολογίας, Υ.Σ.Α.
- Αγραφιώτης Δ., (1991), Τεχνοεπιστήμη, Σχολείο. Προοπτικές μιας εύθραυστης συνάρθρωσης, Ερευνητική Μονογραφία Νο 4, Επιστήμη – Τεχνολογία – Κοινωνία, Τομέας Κοινωνιολογίας, Υγειονομική Σχολή Αθηνών.
- Αγραφιώτης Δ. et al, (1993) Εκτίμηση/Στάθμιση (Assessment) των επιπτώσεων των νέων Τεχνολογιών στην Ελληνική Κοινωνία, Βιοϊατρική Τεχνολογία, Τόμος III, 25-37.
- Αγραφιώτης Δ., (1994) Η τεχνολογική στάθμιση (Technology Assessment): μια συνολική θεώρηση, Βιοιατρική Τεχνολογία, 3, 42-50.
- Αγραφιώτης, Δ. (1999), Πολιτιστικές Αβεβαιότητες, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα.

Αγραφιώτης Δ., (2000) Επιστήμη, Τεχνολογία, Κοινωνία, Τεχνοσκοπιο / ΕΜΠ., Αθήνα.

Μάινα, Α. και Αγραφιώτης, Δ., (1997) Το Νοσοκομείο ως Οργάνωση, Το Σύγχρονο Νοσοκομείο, Τόμος 3, no 1-2, 23-32.

Ξενόγλωσση:

Agersnap T., Agrafiotis D. et al. (1991), The social and Economic Implications New Technology, First Biennial Report, Society and Technology Towards the Future, Volume I and II, CEC/DG-XII/MONITOR/FAST/ASSESS Group, Brussels.

Agrafiotis D. (1991). Science, Technology, and Greek Society 1950 – 1980, The Question of Research, Research Monographe No 5, Dept of Sociology, Athens School of Public Health.

Leyten J., A Short History of Technology Assessment, TNO, Paper Presented in “Technology Assessment Seminar”, in Athens STAM/Dept of Soc. – ASPH/COMETT II/VALUE II.

Menrad, K., Agrafiotis D. et al. (1999), Future Impacts of Biotechnology on Agriculture, Food Production and Food Processing. A Delphi Survey, Physica – Verlag, Heidelberg, N.Y.

Smits R., Den Hertog P., Kuijper J., (1993), Towards A Strong and Effective European Technology Assessment Infrastructure (ETAI), TNO/VALUE II/DG-XIII, D-2.

Van Eijndhoven H., (1993) Introduction to TA : Concepts, methodologies and techniques, NOTA, Paper Presented in “Technology Assessment Seminar” in Athens, STAM/Dept of Soc. – ASPH/COMETT II/VALUE II.

- Καταστατικό της Ελληνικής Εταιρείας Τεχνολογικής Αποτίμησης και Στάθμισης (ΕΛΕΤΑΣ), 1996.

- Evaluation of the AIDS prevention Strategy in Switzerland, Sixth Synthesis Report 1996-8, University Institute of Social and Preventive Medicine, Lausanne, Unit for the Evaluation of Prevention Programmes, 1999

- Plan for Action for Combating the HIV/AIDS Epidemic 1996-2000, The Norwegian Ministry of Health and Social Affairs, Oslo, 1997.